

[w:] Dialogue in the Heart of Europe. Proceedings of the 6th International Congress, Praga 1996

Edward Kasperski (Warszawa)

Kierkegaard, Buber i Bachtin: trzy teorie dialogu i pytanie o jego perspektywy

Idea dialogu zawiera się w przekonaniu, iż sensownego obrazu świata, człowieka, kultury i języka nie można skonstruować wychodząc bądź to od podmiotu, bądź to od przedmiotowej rzeczywistości, bądź to od relacji podmiotu i przedmiotu. Za istotę dialogizmu, pojętego tu jako kierunek teoretyczny, wypada uznać stwierdzenie L. Feuerbach, iż „świadomość świata dla ja zapośrednicza się poprzez świadomość ty” i że zatem relacja ja – ty oraz jej derywaty stanowi podstawę wszelkich innych relacji: stosunku świadomości do samej siebie, do ludzkiego i przedmiotowego otoczenia, do kultury, do języka i porozumiewania się. Idea dialogu wyraża się tedy adekwatnie w antropologii, dla której punktem wyjścia jest relacja międzyludzka jako czynnik warunkujący podmiotowość, społeczeństwo i otoczenie cywilizacyjne. Poszczególne koncepcje dialogu różnią się głównie sposobem rozumienia tej relacji. Jedni utożsamiają ją z całością zachowań ludzkich, łącznie ze sferą erotyki, pracy i konfliktów, inni z pozytywną bądź negatywną kooperacją, jeszcze inni redukują ją do porozumiewania się, do wymiany znaków i komunikatów. Dialogizm XIX i XX wieku wypracował w tej kwestii stanowiska skrajnie różne, prowadzące niejednokrotnie do sprzecznych konkluzji. Stawiają one pod znakiem zapytania jedność i tożsamość pojęcia dialogu oraz odpowiadających mu praktyk, zachęcając do podjęcia i kontynuowania „dialogu na temat dialogu”, do konfrontacji odmiennych poglądów, rozwiązań i propozycji. S. Kierkegaard, twórca antropologii egzystencjalnej, za warunek dialogu uznał – paradoksalnie, sprzecznie z potocznymi wyobrażeniami – izolację, odosobnienie i „zamknięcie się w sobie” uczestniczących w porozumiewaniu się jednostek. Istoty dialogu upatrywał bowiem w akcentowaniu i wyzwoleniu podmiotowości, nie zaś w uwięzieniu jej w stereotypach, loci communes i strukturach wspólnotowych niwelujących odrębności i różnice. Manifestacją tej koncepcji dialogu stała się ironia. M. Buber inspirowany przez europejską tradycję religijno-filozoficzną, Biblię i chasydyzm, akcentował przeciwnie niż Kierkegaard, wspólnotowy charakter dialogu. Jego istoty upatrywał w więzi interpersonalnej: w „byciu w relacji” z inną osobą, partnerstwie, wzajemności, bezpośredniości, otwarciu na inność, tolerancji dla różnic, w zrozumieniu i porozumieniu (zgodności). Przejawiał się on w przełamywaniu „pierwotnego

dystansu” i obcości między ludźmi oraz między człowiekiem i przyrodą. Tradycyjne przeciwstawienie monologu i dialogu oraz formalno-językowe wyznaczniki dialogu traciły tu znaczenie. U M. Bachtina można z kolei znaleźć syntezę XX-wiecznej myśli dialogowej. Filozofia dialogu przekształciła się w filozofię słowa, komunikacji, sztuki, poznania, wartości i życia. Dialog opanował także dyskurs teoretyczny. Rozróżnienie „dialogu” i „nauki o dialogu” utraciło rację bytu.

Kierkegaard, Buber and Bachtin: three theories of dialogue and a question about its perspectives

The idea of dialogue is comprised in conviction that it is impossible to construct a reasonable picture of world, man, culture and language starting either from a subject or an objective reality or from a subject-object relation. The statement by L. Feuerbach that “the conscience of the world for I intermediates itself through the conscience of you” can be accepted as the substance of dialogism, perceived here as a theoretical concept. Following this argument it can be stated that the relation between I and you and its derivatives constitute a basis for all other relations, that it is a relation of the conscience to itself, to human and objective environment, to culture, language and communication. The idea of dialogue is expressed adequately in the anthropology, to which the interpersonal relation is the point of departure. Dialogism of the 19th and 20th centuries approached this in a way completely different, leading sometimes to contradicting conclusions. They question the unity and identity of the notion of dialogue and practices corresponding to it, and encourage the beginning of “dialogue on dialogue” and a confrontation of mutually exclusive views. S. Kierkegaard, a creator of existentialist anthropology – paradoxically – accepted as conditions of dialogue isolation, distance and enclosure of individuals participating in the communication. He viewed the essence of dialogue in accentuating and liberating of subjectivity, not in imprisoning it in stereotypes, loci communes and communication structures that lay flat distinctions and differences. Irony understood as *Weltanschauung* and strategy for communication became the manifestation of this concept of dialogue. M. Buber, inspired by the European tradition of religion and philosophy, the Bible and Hasidism accentuated communitarian character of dialogue. He viewed it in the interpersonal tie: in “being in the relation” with another person, partnership, reciprocity, directness, openness and tolerance of differences, understanding and

agreement. In this context, contradiction between monologue and dialogue, as well as formal and linguistic determinants of dialogue lost their meaning. M. Bakhtin gave a synthesis of the dialogue-related concepts of the 20th century. According to him the philosophy of dialogue transformed itself into the philosophy of a double-voiced word, communication, artistic polyphony, cognition, values of life. Dialogue dominated also theoretical discourse and undermined its logocentrism. The distinct between “dialogue” and the “science of dialogue” lost its justification of existence. Variability, invention and creative practice became the stigma of dialogue more than its internal determinations.